

زیراندازهای سنتی آذربایجان شرقی

فریبا افتخار

قالی‌بافی هریس، خانگی است و کارگاه بزرگ که فعالیت قالی‌بافی داشته باشد در هریس وجود ندارد.

مقیاس قالی‌های هریس در خود منطقه آرشین یا ذرع قفقاز است که معادل ۱۱۲ سانتی‌متر می‌باشد. قالی‌هایی که امروز بافته می‌شوند اغلب در اندازه‌های ۴ آرشین و یا کوچک‌تر از آن یعنی ذرع، چارک و دو ذرعی که قالیچه می‌باشند. پشتی و قالیچه‌های بسیار کوچک نیز به ندرت بافته می‌شود. سابقاً در هریس قالی‌های بزرگی بافته می‌شد (به طور مثال ۴۰ متری).

از یافته‌های این پژوهش برمی‌آید که هریس که یکی از مناطق تولید قالی از قرن دوازدهم هجری قمری و یا شاید پیش از آن است همچنان به حیات خود به عنوان یکی از مراکز مهم قالی‌بافی ایران ادامه می‌دهد. منطقه قالی‌بافی هریس از اواخر قرن دوازدهم هجری و یا اوایل قرن سیزدهم دارای طرح و نقش خاصی شد که از نظر طرح و نقش با قالی‌های امروزی هریس تفاوت داشت و نقوش آن مشابه قالی‌های ابریشمی تبریز بودند. طرح‌ها و نقوش‌های بارز هریس در دوره‌ای که آذربایجان و قسمتی از قفقاز تحت یک حکومت واحد بودند به وجود آمدند. از این رو در طرح‌های اولیه قالی هریس تشابهات بسیاری با قالی‌های قفقاز دیده می‌شود که می‌تواند دو علت داشته باشد. اول تأثیر قالی‌های قفقاز در قالی‌های هریس است. در دوره‌ای که سیل مهاجران قفقاز به سوی ایران به خصوص آذربایجان روان بود این تأثیر بیشتر بوده است. دوم به علت منشأ بافت قالی‌های مشابه با قالی‌های قفقاز مشهور به طرح اژدهاست که در تبریز رشد و تکامل آن در هریس بوده است.

از نظر بافت، قالی هریس شیوه خاصی دارد و بافت آن مانند گلیم، قسمت به قسمت است نه رج به رج که دلایل آن در این تحقیق ذکر شده است. اما برای علت آن می‌توان تصور کرد که بافندگان منطقه در کنار سفارش‌هایی که برای بافت قالی‌های نفیس و ابریشمی می‌گرفتند گلیم نیز می‌بافتند و از شیوه بافت گلیم به علت سهولت و سرعت آن در قالی‌بافی سود جستند و یا آنکه به مناطقی که در آنها گلیم‌بافی رواج داشته نزدیک بوده‌اند. این شیوه را که سهل‌تر بوده و سریع‌تر پیش می‌رفته از گلیم‌بافان کسب کرده و در قالی‌بافی به کار برده‌اند. این روش نه تنها به قالی‌های منطقه از نظر کیفیت آسیبی نرسانده بلکه با دقت در بافت، قالی‌های خوبی تولید و طی سالیان دراز به علت دوام و استحکام شهرت یافته‌اند.

پژوهش «زیراندازهای سنتی آذربایجان شرقی» که توسط فریبا افتخار انجام گرفته به بررسی قالی‌بافی در «هریس» و مناطق تحت نفوذ قالی‌بافی آن می‌پردازد. هریس در شمال شرقی تبریز و بین شهرهای اهر، بستان‌آباد، مشکین‌شهر و سراب قرار دارد.

از فعالیت‌های عمده مردم این منطقه قالی‌بافی است که برای تأمین ضروریات زندگی از فعالیت‌های مهم منطقه به‌شمار می‌رود.

قالی هریس که از چند قرن پیش در شمال غربی ایران در استان آذربایجان شرقی تولید می‌شود، به عنوان یک سبک در میان قالی‌های ایران مطرح است و براساس طرح و نقش آن می‌توان سیر تحول و تأثیری را که موقعیت جغرافیایی و مناطق همجوار در آن گذاشته است پی‌گیری نمود. ویژگی‌های قالی هریس، نه تنها براساس طرح و نقش آن است، بلکه در هریس روش‌های متفاوتی در بافت قالی اعمال می‌شود که با مناطق دیگر ایران تفاوت دارد. به طور مثال، نقشه‌های مورد استفاده، برخی از ابزار قالی‌بافی، روش‌هایی که در بافت قالی اعمال می‌شود، ترکیب‌بندی رنگ‌ها و حتی برخی از موارد مورد استفاده در رنگرزی و همچنین رنگرزی سنتی آن از ویژگی‌های قالی‌بافی منطقه بوده و با مناطق دیگر ایران و آذربایجان تفاوت دارد.

«فریبا افتخار» در تحقیق حاضر ویژگی‌ها و خصوصیات قالی هریس را مورد بررسی قرار داده است، این تحقیق در چهار عنوان اصلی: جغرافیای هریس، قالی‌بافی در هریس، بافت قالی و قالی‌بافی در مناطق تحت نفوذ قالی‌بافی هریس تنظیم شده است. این پژوهش به همت سازمان میراث فرهنگی کشور - میراث فرهنگی آذربایجان شرقی - چاپ و منتشر شده است.

قالی هریس اغلب دارای طرح لچک‌ترنج و یا افشان با خطوط هندسی و بافتی سخت و خشن دارد که به راحتی تا نمی‌شود. رج‌شمار معمول آن بین ۱۸ تا ۲۲ گره است که برخی از بافندگان سعی می‌کنند قالی‌های ریزتری بیافند و گاه به ۲۸ تا ۳۰ گره نیز می‌رسد. به علت بلند بودن پرز قالی و فشردگی تار و پود و گره‌ها این قالی‌ها نسبتاً سنگین هستند. تعداد قالی‌بافان پشت هر در به طور متوسط ۲ بافنده و سن آنان نیز به طور متوسط بین ۱۴ تا ۵۰ سال می‌باشد. کارگاه‌های